

COĞRAFYA ve SİYASÎ TARİH

STRABONA GÖRE ESKİ ÇAĞLARDA

DOĞU ANADOLU

Prof. Dr. Hâmit Sadi SELEN

Tarihi coğrafya araştırmaları. — İlk siyasi hareketler. — Büyük İskender'den sonraki siyasi değişiklikler. — Strabon'a göre Doğu Anadolu'nun hudutları. — Bölgeler ve İklim. Göller ve Akarsular. — Şehirler ve Tabii zenginlikler. — Nüfus ve Dinî hayat. — Siyasi ve İdari hayat. — Milâttan sonraki Doğu Anadolu. — İslâm ve Türk egemenliği. — Netice.

Tarihî coğrafya araştırmaları:

Türkiye gibi uzun tarihi olan ülkelerin geçmişteki durumu ayrıca tetkike değer; Fakat topraklarımızın tarihî coğrafyası henüz esaslı bir şekilde incelenmediği gibi, yazılan kısımlar da çok kere siyasi emellerin tesiri altında kalmıştır. Bütün gelip geçen kavimleri ve hükümetleri bugün yaşayan bir kısım insanların cediti saymak, yalnız bazı cihetleri mübalâğa ile gösterip, diğerlerini ya hiç zikretmemek, yahutta ehemmiyetsizce kaydedip geçmek son zamanın en ağır başlı yazılarında da bile dikkati çeken hususlardandır.

Ülkemizin ilk, orta ve yeni çağlardaki durumunu, toplu bir şekilde göstermek istersek o devirlerde yazılmış ciddî eserleri olduğu gibi nakletmek, tefsiri okuyuculara bırakmak şüphesiz çok faydalı bir tarzdır. Memleketimiz için ilk çağlara ait böyle bir eseri, Milâttan önce 64 den Milâttan sonra 16 yılı arasında yaşamış olan Amasyalı Strabon vermektedir.

Strabon ilk çağların bilinen dünyasını yazdığı 17 kitapta toplamıştır. Müellif, Karadeniz'den yukarı Mısra kadar bizzat seyahat etmiş olmasına rağmen eserinde kendi müşahadelerinden pek az bahseder; Fakat muhtelif eserlerden topladığı malûmatı, sıkı bir tenkit süzgecinden geçirdikten sonra edebî bir uslûp ile oldukça sıralı bir şekilde anlatır. Biz burada, eserin 11 inci kitabının 14 üncü faslını teşkil eden Doğu Anadolu'ya ait kısmının bazı parçalarını olduğu gibi, bazılarını da hülâsa olarak nakledeceğiz.

Anadolu'nun doğu kısmına ilk çağlarda muhtelif adlar verilmiştir. Güneydeki sami kavimler buraya *Urartu* yani dağlık ülke, persler ise yukarı il mânasına *Armenya* diyorlardı. Aynı zamanda buradaki satraplığın adı olan bu tâbir eski Yunanlılar, Roma ve Bizanslılar zamanında,, hattâ islâm devrinde de muhafaza edilmiştir. Bugün bile bazı coğrafyacılar İran Azerbeycan'ını da ihtiva etmek üzere daha geniş mânada kullanırlarsa da yeni coğrafî tetkiklere ve bizim kullanım tarzımıza göre buranın en doğru adı "Doğu Anadolu"dur, Biz de yazılarımızda *Armenya* yerine bu tabiri kullandık.

İlk siyasi hareketler:

Doğu Anadolu'nun eski tarihi Milâttan önce III. üncü bine ve belki daha evvele kadar çıkar. Burada tepeler üzerine yapılmış kaleler, bu kalelerin içinde kayaların oyulması ve düzeltilmesi ile meydana gelmiş merdivenler, evler, mahzenler, su yolları vesaire, ayrıca kayalara oyulmuş kitabeler eski bir medeniyetin vücuduna delildir. Milâttan önce birinci bin başlangıcında da *Urartu* adıyla Devlet hayatı kendini gösterir.

Siyasi kudretini Van gölü havzasından alan *Urartu* Krallığının ne zaman dağıldığını bilemiyoruz. Uzun zaman Asurilerle mücadele eden bu Krallık VII. inci yüzyıl sonlarına doğru kuzeyden gelen Kimer ve İskit dalgasıyla sarsıldı; nihayet 585 yılında, yani Medlerle Lidyalılar arasında yapılan Kızıl Irmak muharebesinden biraz önce tamamiyle Medlerin istilâsına uğradı. Bu tarihten sonra Doğu Anadolu hiçbir zaman devamlı bir siyasi birlik kuramamıştır.

VI. inci yüzyıldan itibaren Doğu Anadolu toprakları, Batıdan gelen Frikler ve Traklar ile akraba bir takım kavimlerin istilâsına uğramış, bu muharebetler buraların etnik yapısında büyük değişikliğe sebep olmuştur. Milâttan önce 550 yıllarına doğru bu topraklar Medlerden Perslerin eline geçmişti. Van kalesi kayalarında yalnız *Urartuların* değil, *Dara'nın* oğlunun da kitabeleri bulunmaktadır.

Büyük İskender'den sonraki siyasi değişiklikler:

İlk çağdaki Doğu Anadolu'nun bundan sonraki siyasi tarihi yukarıda naklettığımız şekilde Strabon, aşağıda göreceğimiz gibi bize oldukça açık bir şekilde anlatır. Buna göre Doğu Anadolu ilk çağ sonlarına doğru önce bir Pers satraplığı idi; fakat Büyük İskender ve Selevkiler buraya az çok bir muhtariyet vermişlerdi. Romalılar (M. Ö. 189) Büyük Antiohos'u mağlûp et-

tikleri zaman buralarını nüfuzları altına aldılar. Onlar da buradaki kumandanlara muhtariyet verdiler. Bunlar Doğu Anadolu'yu ikiye ayırmıştı; birinin merkezi Revan ovasında Artahata, diğerrinin de Diyarbakır ovasında Karkatokerta idi. Bir zaman sonra Artahata Kralı bütün Doğu Anadolu'ya hâkim oldu.

Kuzey Doğuda tehlikeli bir komşu olan Partların teşvikiyle Doğu Anadolu Kırak Tigran II. Pontos Kralı Mitradat ile beraber Romalılara karşı mücadeleye girişti. Fakat Romalılar önce Pontos Kırakını, sonra da merkezini Diyarbakır ovasına nakletmiş olan Doğu Anadolu Kralını mağulp ettiler. Bu sıraları dil ve yaşayış daha ziyade Helenistik kültürün tesiri altında idiler. Bu kısa girişten sonra Doğu Anadolu'ya dair Strabonun yazdıklarını dinliyelim.

Strabon'a göre Doğu Anadolu Hudutları:

“Doğu Anadolu, Güneyde Fırat-Dicle arasındaki Mezopotamya topraklarını buradan ayıran, *Torosların* (Mardin dağlarının) önüne varır; doğuda büyük Medya ve Azerbeycan (Atropatene) ile komşudur. Kuzeyde arkasında Hazer denizi bulunan dağlar (Parrhuatras) ile Karabağ (=Albanya), Gürcistan (=İberya) dağları ve kavimleri, bunları çerçeveleyip Doğu Anadolu'ya temas eden Meskit ve Kolkid dağları ile Tibaren'ler İline kadar uzanan *Kafkaslar* bulunur. Tibaren'ler İli (=Trabzon ve Giresun bölgesi) ile hudut Paryadres ve İskidises dağlardır. Nihayet Batıda Doğu Anadolu'yu Kapadokya ve Komagene'den ayıran Fırat vadisine varır. Azerbeycan'a doğru hafif meyillerle sokulan küçük bir kısımdan başka her taraf sarp dağlarla çevrilidir.”

Strabon'un Doğu Anadolu için çizdiği bu coğrafî hudut bugün de kabul edilebilecek bir huduttur. Bizim “Güneydoğu” dediğimiz Diyarbakır bölgesinin bu hudut içine alınması ayrıca dikkati çeker. Fakat müellif bundan sonraki izahlarında Doğu Anadolu'yu biri Güney, daha doğrusu Batı bölgesi, diğeri de asıl Doğu Anadolu olmak üzere iki kısımda incelemektedir .

Bölgeler ve İklim:

“*Batı kısmı* Güneyde merkezi Nisibis olan Migdonya (Habur havzası)ndan ayıran *Masius* yani Mardin dağları bulunur. Bu dağların ötesinde *Gordiene*, yukarısında da *Nifat* dağları uzanır. *Masius* dağları ile Fırat kenarından başlayarak Bingöl (Abos) dağlarına ve da-da Doğuya uzanan *Anti Toros* arasında Sofene (=Diyarbakır ovası) uzanır; Buranın Krallık merkezi *Karkatiokerta* (Diyarbakır yakınında Kerh)dir. *Anti Toroslar*, Sofone’yi Kuzeyde Fırat Güneye kıvrılmadan önce yer almış olan *Akilisene*’den yani Erzincan ovasından ayırır.

Asıl Doğu Anadolu’da birçok dağlar ve yaylalar vardır. Buralarda hiçbir zaman bağ kolay yetişmez; fakat içinde Aras akan Karabağ’ın sonuna kadar Hazar denizine karşı uzanan *Araksene* (Orta Aras ovası); sonra yine Karabağ’a komşu ve Kür ırmağı yanında bulunan *Sakasene* (Gence ovası) ve *Gogarene* (Luri bölgesi) gibi oldukça mutedil ve verimli vadiler de bulunur. Buralar baştan başa tarlalar ve meyve bahçeleriyle doludur, hattâ daima yeşil ağaçlar ve zeytinlikler de vardır.

Faunene (=Doğu Bayazıt) *Komisene* (=Aleşkirt ovası) ile, ayrıca çok süvari yetiştiren *Orhistene* (=Hınıs) hep Doğu Anadolu’nun birer ilidir. Fakat Ardahan (Horsene) ve Kambisene (=Ardahan, Kars) illeri çok Kuzeyde olup uzun zaman karla örtülü kalır. Bu taraflar Gürcistan (=Kolkid, İberya) ve Kafkas’ın kolları ile bitişiktir. Buralara şiddetli kar yağdığı zamanlar dağa çıkan yolcu kafilesinin hep birden kara gömüldükleri olurmuş; böyle bir tehlikeden korunmak için yolcular yanlarında değnek bulundururlar, kara gömüldükleri zaman bununla üstlerini açarlar, hem nefes almayı temin, hem de arkadan gelenlere düştükleri çukurdan kurtarılmaları için imdat işareti verirlermiş.

Rivayete göre don neticesi karda, âdeta bir tulum gibi içinde iyi su bulunan, buz parçalarına rastlanır-

miş, aynı zamanda yine kar içinde bir takım hayvan-
cıklar olmaktadır ki buna Apollonidis kar kurdu, The-
ophanes de bitki kurdu adını verir; bunların da içinde
su bulunur, üzerindeki deri yırtılarak içilir. Bu hay-
vancıkların vücut buluşu, madenci ocaklarında kıvıl-
cım ve alev içinde sineklerin vücuda gelmesini hatırla-
tır.”

Göller ve akar sular:

“Doğu Anadolu’da büyük göller de vardır. Bunla-
rın birine *Mantiane* veya *Kyanene* yani mavi göl denir.
Rivayete göre Azak denizinden (Maiotis) sonra en bü-
yük göl olup tuzludur, Medyaya kadar sokulur, içinde
tuzlalar vardır. Diğeri *Arsene* veya *Thospitis* adını ta-
şır, bunun da suyu sodalıdır, elbiseleri temizler ve ka-
bartır, bundan dolayı da içilmez. Nifat dağlarından i-
nen *Dicle* bunun içinden geçer, fazla sürat dolayısıyla
gölün suyuna karışmadan berrak kakar. Bu sebepten
dolayı bu adı almıştır, medlerin dilinde Tigris ok de-
mektir. *Dicle*de çeşitli balıklar bulunursa da gölde bun-
ların yalnız bir çeşidi yaşar.

Strabon’un göller hakkında verdiği bilgiler biraz karışıktır, bu tavsifle-
rin Van Gölü, Gökçe göl ve Gölçük’e ait olması mümkündür. Aynı zamanda
Dicle’nin kaynağına dair sözlerin bugünkü yukarı *Dicle*den ziyade Büyük
Zaba ait olduğunu aşağıdaki satırdan anlıyoruz.

“*Gordia* ve bütün Mezopotamya *Dicle*’nin sağında
kalır, buna mukabil bu yerler *Fırat*’ın soluna düşer.

Kaynağı Torosların Kuzeyinde olan *Fırat* Doğu
Anadolu’da önce Batı’ya doğru akar. Sonra Güneye doğ-
ru çevrilir. Doğu Anadolu Kapadokya ve Komagene
arasında Torosları yarar, dağları aşp Suriye’ye indik-
ten sonra Güney doğu istikametinde Babilonya’ya doğ-
ru akar. *Dicle* ile beraber Mezopotamya’yı vücuda ge-
tirir. Sonra her ikisi beraberce Fars körfezine dökü-
lür.”

“*Aras*’a gelince medyaya kadar Doğu istikametinde
kıvrımlar yaparak akar. Önce Azara mabedi önünden

aşağıya iner, bir Doğu Anadolu şehri olan Artahata'dan ve Aras ovasından geçer, Hazar denizine dökülür" "Rivayete göre Aras dağlardan indikten sonra çok genişler, indiği ovada bir mecra bulamadığından alçak yerleri bataklık haline getirmiş; fakat İason Tesalya da Tempe de olduğu gibi burada da kayaları yarararak bir geçit açmıştır. Bu geçidi geçtikten sonra Hazar denizine dökülür."

Şehirler ve tabii zenginlikler:

"Doğu Anadolu'nun başlıca şehirleri Hannibal'in yaptırdığı *Artahata* (aralık karşısında) ve *Arhata* (Nahçıvan yakınında) olup her ikisi de Aras üzerindedir. *Arhata* Medya hududundadır, Aras ovası kenarında bulunan *Artahata* kalabalık ve Krallık mekamdır. Burası yarımada şeklinde bir sırt üzerindedir, berzah kısmından başka ırmak boyunca etrafına sur çekilmiştir. *Berzaha* da ayrıca duvar ve hendekler yapılmıştır. *Tigranes* ve *Halefinin* hazinelerinin saklı bulunduğu *Babirsa* ve *Olane* kaleleri de bu şehirden pek uzak değildir. *Artagerai* gibi diğer şehirler Fırat kenarındadır. *Kalenin* kumandanı *Ador* burayı ayaklandırarak ayrılmıştı. Fakat *Çesar*'ın kumandanları uzun bir muhasaradan sonra burayı fethettiler ve surlarını yıktılar."

"İspir (*Syspritis*) bölgesinde *Kambala* civarında altın madeni vardır. Büyük İskender *Menon*'u bir miktar askerle beraber bu madene gönderdi; fakat yerliler tarafından geri çevrildi. Başka madenler de vardır, ayrıca Doğu Anadolu boyası denen aşı boyası bulunur.

Sonra İran Kırallarının tercihan kullandığı *Nesai küiheyânları* da burada yetiştirilir. Bu atlar medyada beslenenlerden aşağı değildir. Doğu Anadolu *Satrabi* İran'da *Mitras* bayramına her yıl 20 bin tay gönderir. *Artavades*, Medyayı istilâ eden *Antiohos*'a verdiği birçok suvariden başka 6 bin zırhlı süvariye de harp safına soktu. Süvariliği sevenler yalnız medya ve Doğu Anadolulular olmayıp *Karabağlılar* da zırhlı atlar kullanırlar.

Nüfus ve dinî hayat:

Strabon Doğu Anadolu halkının menşelerine dair rivayetlerden bahseder. Altın postlu koçu aramak üzere İason ile beraber Doğu Karadenize sefer eden Argonot'lar arasında Tesalyalı Armenos da varmış. Armenos ile gidenlerin bir kısmı Erzincan ovasına yerleşmiş, bir kısmı da Güneye doğru Doğu Anadolu hudutları dışında yayılmışlar. Bunu isbat için de Doğu Anadolu halkının kıyafetçe Tesalyalılara benzemesini, süvariliği sevmesini ileri sürer.

“Burada, tiyatrolarda gördüğümüz Tesalyalı kıyafeti gibi uzun bir gömlek giyilir, ve göğüsten bir kemer bağlanır, üstüne bir harmaniye alınır. Tiyatrolarda Tesalyalılar gibi giyilmesi, artistlerin bu çeşit kıyafetlere ihtiyaçlarından ileri gelir. Tesalyalıların tercihan uzun elbise giymeleri de pek tabiidir, çünkü bunlar Hellas'ın Kuzeyinde ve soğuk yerlerde yaşarlar. Bura halkının süvariliği çok sevmeleri de bunların aslen Tesalyalı olduğuna delâlet eder.”

Strabon aynı zamanda burada bir takım Traklerin de bulunduğunu söyler, Ainian'ların bir kısmı Hazar kenarında, bir kısmı da Abos (Bingöl) ve Nibaros üzerinde sâkin imiş. Saraparai yani kelle uçuran denên, aynı suretle Traklerden olan bir kitle de Doğu Anadolu'nun öte tarafında Guran ve Medyahılara civar yerlerde bulunmakta imiş. Müellif bunlara bakarak bura halkı Tesalyalılarla bir derece akraba saymaktadır.

“Persler'in bütün Tanrılarına Medyahılar ve Doğu Anadolulular da taparlar; fakat bir çok yerlerde, bilhassa Erzincan'da (Akilisene'de) Mabedini kurdıkları *Anaitis*'e taparlar. Bu mabetlerde hizmet edenler içinde kadın ve erkek bulunması bizi hayrete düşürmemelidir. Âdet olduğu üzere halkın en kibarları da kızlarını uzun zaman bu mabetlerde ilâhenin hizmetine vakfı vücut ettirdikten sonra evlendirirler ve böyle biriyle evlenmekten kimse çekinmez. Herodot Lidyalılardan da aynı şekilde bahseder. Bütün Lidya kadınlarının kendilerini mabede vakfettiklerini söyler. Asılzade kızlar zairlerine o kadar lütüfkâr olur, onlara o kadar misafirperverlik gösterirlermiş ki aldıkları hediyelerden daha fazlasını verirler, şahsî servetlerinden de cömertce ihsan ederlermiş. Bunlar tesadüfen oradan geçen her yabancıyı kabul etmezler, bilâkis kendi seviyelerindeki insanları tercih ederlermiş.”

Strabon'un bu sözleri birçok noktadan aydınlatılmaya muhtaçtır. Fakat biz burada mümkün olduğu kadar ifadeleri aynen nakletmekle iktifa ettik. Doğu Anadolu'da bu devirden sonraki siyasî ve idarî değişiklikler hakkında verdiği bilgiler de vardır.

Siyasi ve İdari hayat:

“Söylediklerimiz eski rivayetlerdir; fakat Pers devrini ve bu devirden zamanımıza (Milâda) kadar olan yeni tarihi hülâsa ederek koymamız pek münaşip olacak. Yalnız şunu söyleyelim ki evvelce Persler Doğu Anadolu'da hükümler idiler, sonra Suriye ve Medya'ya hükmeden Makedonya'lılar, yani Selevkiler buraya hâkim oldu. Büyük Kral Antiohos'un kumandanlarından Artahias ve Zaryadris tarafından ikiye bölündü, bunlar burada Kral namına vazife görüyorlardı.

Selevkiler mağlûp olduktan sonra Doğu Anadolu Roma'ya bağlandı; bu kumandanlara Kraîlik verilererek müstakil hükümetler kuruldu. Artahias'ın halefi Tigranes idi, bu asıl Doğu Anadolu'ya hükmediyordu. Bunun ülkesini Azerbeycan, Karabağ, İberyâ (Gür-cistan) ile Karadeniz kenarında Kolkid ve Kapadokya Pontosu çeviriyordu. Zaryadres sülâlesinden Diyarbakır'lı Güney, daha doğrusu Batı kısmına hükmediyordu. Fakat kendisi Tigranes tarafından mağlûp edildi, onun hâkimiyeti bu hudutlara varmıştır.

Tigranes'in talii değişti, önce Partların eline düştü, fakat biraz sonra 70 taler kurtuluş parası vererek memlekete dönmeğe müsaade aldı. Kısa bir zaman içinde tekrar kuvvetlendi, yalnız Doğu Anadolu'yu almakla kalmadı. Onların ülkelerinden hem Ninva, hem Arbela etrafındaki memleketleri yağma etti. Medya ve Gordia'yı, bunlarla beraber Mezopotamya'nın geri kalan kısmını, hattâ Fıratı geçerek Suriye ve Finike'yi cebren istilâ etti. Bu kadar yükseldikten sonra Asur ile Fırat köprüsü (=Zeugma) arasında Tigranokerta (Mardin yakınında) adını taşıyan bir şehir kurdu. Kendi tarafından tahrip edilen on iki

Helen şehrinin halkını buraya yerleştirdi. Beklenmeyen bir zamanda Mitridat'ın galibi Lukullus ona hücum etti. Buraya yerleştirilmiş olan Helen'leri eski yerlerine gönderdi. Henüz yarı yapılmış binalar tahrip edildi, burası küçük bir yer olarak bırakıldı. Halihi Artavades Romalı'larla dost olduğu müddetçe tali iyi gidiyordu. Fakat Romalı'larla Part'lar arasındaki harplerde Romalı'lara hiyanet etmesi üzerine cezaya çarpıldı, kendisinden sonra Çezar'a ve Roma'ya sadık Krallar tarafından idare edildi. Bugünkü hükümet bu şekildedir."

Milâttan sonraki Doğu Anadolu:

Strabon'un Doğu Anadoluya dair ayırdığı kısım burada bitiyor; bundan sonraki siyasi değişiklikleri de Bizans ve İslâm coğrafyacılarının verdiği bilgilere göre toplu bir şekilde ifade etmek oldukça geniş araştırmaları icap ettirir.

Orta çağa kadar Doğu Anadolu Romalı'larla Partlar veya Arsaklılar arasında mücadele sahası olmaktan kurtulamadı. Romalı'lar Doğu Anadolu içlerine kadar sokularak buranın en büyük merkezi Artahata'yı da tahrip etti (168.) Orta çağ başlarında Romalı'lar yerine Doğu Roma, Partların yerine de Sasaniler geçti. Bu defa da Doğu Roma ile Sasaniler arasında mücadele sahası oldu; neticede Doğu Anadolu birliği de bozuldu, Van gölü ve orta Aras havzaları İranlıların eline düştü.

Doğu Anadolu bu devirlerde putperestlik ile Atesperestlik arasında çarpışma sahası olmuştu. 320 - 374 arasında Hristiyanlık buraya yayıldı. Doğu Roma, buralarını İstanbul'un müdafaa hattı sayıyor, Erzurum ve Diyarbakır kalelerini koruyor, ve Hristiyanlığın buralarda yayılmasını teşvik ediyordu. Sasaniler de Revan ve Van kalelerini alarak buralarda tutunmağa uğraşıyordu.

İslâmların 642 de başlayan istilâsı, 654-661 de Azerbeycan ülkesini fethederek Doğu Anadolu'ya kadar sokuldu, Sasanilere ait kısma kolayca yerleşti. Diğer taraftan da Diyarbakır bölgesini fethetti. Fakat bütün Doğu Anadolu'nun devamlı bir şekilde İslâmların eline geçmesi XI inci yüzyılda Oğuzların buraya hâkim olması ve 1071 de Bizanslıların Malazgirt'de mağlûp edilmesiyle kabil olmuştur.

İslâm ve Türk Egemenliği:

İran üzerinden gelen İslâm orduları burada Revan ovasında Babil merkez olmak üzere *Ermeniye* eyaletini kurdular. Ahlat merkez olmak üzere Van gölü havzasını da yarı müstakil bir şekilde buraya bağladılar. Yine aynı yüzyılda Mezopotamya'dan gelen İslâm orduları da diyarbakır havalisini *Elcizre* eyaletinin bir parçası haline sokuldu. İslâm hakimiyeti altında orta Arasta Bagratlar gibi bazı ermeni beyleri hüküm sürdü ise de bu hiçbir zaman müstakil bir siyasi gelişme sayılamaz.

VII. nci yüzyıla kadar Binşlarla Sasaniler arasında bir mücadele sahası olan Doğu Anadolu İslâmlığın zuhuriyle Anadolu'nun diğer kısımlarından önce, İslâmların, dolayısıyla Türklerin eline geçmesi Doğu Anadolu'nun şehir ve yollarında, ekonomi hayatında büyük değişikliğe sebep oldu. Bu devri de, ilk çağ için yaptığımız gibi, orta çağ İslâm kaynaklarına göre ayrıca araştırmamız icbeder.

NETİCE:

Strabon Doğu Anadolu'yu bir coğrafî birlik olarak alır; fakat Doğu ve Batı kısımları arasındaki farka işaret etmeden de geçemez. İlk çağda Doğu Anadolu'da dört bölge siyasi hareketlere sahne olmuştur. Bunlardan birisi *Orta Aras*, yani Revan ovasıdır. Diğeri *yukarı Dicle*, yani Diyarbakır ovasıdır. Üçüncüsü *Van Gölü* ve yukarı Murat havzası, dördüncüsü de *Erzincan Ovası*dır. Son bölge daha ziyade kendi âleminde kalmış; fakat diğer bölgeler zaman zaman bütün Doğu Anadolu'ya hâkim olmuş, hattâ civar memleketlere doğru da genişlemiştir.